

En læreplan for steinerskolene 2007

Oversikt - steinerpedagogisk idé og praksis

Arve Mathisen

Innhold

Forord	4
Læreplanens grunnideer og steinerpedagogisk praksis	5
Innledning	5
Steinerpedagogikkens spirituelle grunnlag	6
To grunnleggende steinerpedagogiske ideer	6
Oppdragelse til frihet.....	7
Læreplanen og barnets utvikling	7
Kunnskap og etikk	8
Kunst og kunstnerisk undervisning.....	9
Elevenes faglige bearbeidelse - arbeidsboken	11
Digitale ferdigheter og kunnskaper.....	11
Periodeundervisning – skoledagens oppbygging.....	13
Evaluering	13
Læreren	14
Utviklingsmotiver i steinerpedagogikken.....	15
Syvårsperioder	15
Individuelle og sosiale utviklingsmotiv	16
Tenkning - følelse – vilje.....	17
Viljens rolle i førskolepedagogikken.....	17
Opplevelsens betydning i andre syvårsperiode	17
Tenkningens rolle i ungdomsalderen.....	18
Tre konstitusjonelle utviklingsmotiver.....	18
Legemets fysisk-organiske utvikling	18
De rytmiske livsprosessene	19
Kommunikasjon og relasjon	19
Sansningens betydning i steinerpedagogikken	20
Sansenes samspill.....	20
Tenkningens utvikling i lys av læreplanen	21
Førskolealderen - seksåringen	21
2. - 4. klasse.....	22
5. og 6. klasse.....	22
7. klasse	23
8. og 9. klasse.....	23
10. klasse og videregående trinn	24
Historikk og organisasjonsform	24
Opprinnelse og status.....	24
Steinerskolenes læreplan i et historisk perspektiv	25
Selvforvaltende skoler	26
Kvalitetsutvikling i Steinerskolene.....	26
Appendiks 1	27
Læreplanenes forpliktende karakter	27
Appendiks 2	27
Forholdet til <i>Læreplan for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring, generell del</i>	27

Læreplanens grunnideer og steinerpedagogisk praksis

Innledning

Steinerskolens læreplan består av tre hoveddeler. Oversiktsdelen, som utgjør første del, beskriver pedagogikkens utviklingsforståelse og didaktiske grunnprinsipper. Den inneholder en redegjørelse for ideene bak læreplanen samt en presentasjon av de vesentligste elementene i steinerpedagogisk praksis. Informasjon om historikk, organisasjonsform og andre relevante aspekter knyttet til steinerskolen, er også inkludert her. Del to rommer en oversikt over pedagogiske målsetninger knyttet til de enkelte fagene, kompetansemål for undervisningen på utvalgte klassetrinn samt retningslinjer for evaluering. Del tre inneholder en konkret beskrivelse av undervisningens innhold og metodikk fordelt på fag- og klassetrinn, kalt "Idé og innhold 2004".

Prinsippet om tilpasset opplæring står sentralt i steinerpedagogikken. Læreplanens oversiktsdel og den konkrete fagdelen har begge en ideell og allmenn karakter. Den konkrete realiseringen av planens innhold og metoder må skje i respekt for enkeltbarnets og elevgruppens evner og muligheter. Læreplanenes generelle intensjoner og den enkelte elevs behov for tilpasset opplæring skaper en paradoksall ramme for skolens undervisning. Hensynet til begge vil kreve en kontinuerlig vurdering fra skolens og lærerens side. Undervisningen vil måtte skje i samforstand med en konkret gruppe elever, deres foreldre, skolens ledelse og forhold i samfunnet som helhet. Tilsvarende vil den enkelte skole eller region kunne bedrive et lokalt læreplanarbeid for å fremme kulturelle, geografiske eller andre forhold av betydning for skolens undervisning. (Se appendiks 1 for informasjon om læreplanenes forpliktende karakter.)

Skolen virker i et samfunn der både holdninger og levekår er i forvandling. Pedagogikkens oppgave er ikke å holde tritt med denne utviklingen, men å komme den i forkjøpet. Fremtidens generasjoner går i dagens skole, og oppgaven blir å legge til rette for en positiv utvikling i årene som kommer. Elevene skal ikke kun oppdras til å møte samfunnet slik det er nå, de skal også rustes til å kunne prege fremtidens samfunn på en selvstendig og nyskapende måte. Siden det bare i liten grad kan forutsies hvordan fremtidens samfunn blir, vil en allsidig utvikling av evner og ferdigheter gi det beste grunnlaget for å møte utfordringene i tiden som kommer.

I steinerpedagogikken fremheves barnets individualitet som en kilde til nyskaping og kreativitet. Det individuelle i hvert barn forbindes med evnen til etiske handlinger og personlig utvikling. Pedagogikkens målsetning vil være å skape best mulige forutsetninger for at dette innerste og dypere sett hellige i alle mennesker skal komme til sin rett. Lærerens og læreplanenes utfordring blir å være en medhjelper og en inspirasjonskilde til at barnets individualitet og personlige egenart skal få så gode utviklings- og vekstkår som mulig.

Likeverdig med respekten for enkeltindividet er steinerpedagogikkens idé om at alle aktiviteter knyttet til skolen skal være innrettet mot de mangfold av kulturer som elevene er deltagere i. Steinerpedagogikken ser ingen motsetning i denne intensjonen om å ta vare på det mest individuelle i hvert barn og samtidig innrette pedagogikken mot de kår og forventninger som møter barnet fra dets omverden. Både en sosialisering og en tilegnelse av de kunnskaper og ferdigheter som fordres i samfunnet vil være nødvendige elementer i en oppdragelse til frihet. For det er nettopp i fellesskapet og i den aktuelle kulturelle og samfunnsmessige situasjon at hvert enkelt menneske kan finne sitt virkefelt og sine muligheter til et liv i pakt med egne evner, holdninger og overbevisninger.

Steinerpedagogikkens spirituelle grunnlag

Steinerskolens pedagogikk ble utviklet av Rudolf Steiner med utgangspunkt i hans filosofiske og antroposofiske virksomhet. Antroposofien forholder seg til menneske, samfunn og natur på en spirituell så vel som en materiell måte. Dette innebærer at tilværelsens materielle og sansbare aspekter forbindes med ikke-sansbare, spirituelle komponenter. I antroposofien beskrives mennesket som bestående av legeme, sjel og ånd, og menneskets åndelige eller spirituelle natur oppfattes som eksisterende utover liv og død. Slik oppstår et menneskebilde som tilkjenner alle mennesker noe uutgrunnelig og hellig utover de iakttagbare evner og ferdigheter.

Steinerpedagogikken er på den ene siden rettet mot utviklingen av en konkret livsdyktighet knyttet til aktuelle samfunnsmessige og kulturelle vilkår. På den andre siden søker pedagogikken å møte hvert enkelt barn med taktfullhet og dyp respekt. Denne respekten kommer også til uttrykk i hvordan undervisningen forholder seg til naturen og til kulturelle, historiske eller samfunnsmessige temaer.

Antroposofien fokuserer i stor grad på sammenhengen mellom de materielle og de spirituelle aspektene ved tilværelsen, og steinerpedagogikken henter inspirasjon til en human og økologisk orientert etikk fra en slik helhetstenkning.

Antroposofi eller elementer fra et spirituell livssynsinnhold kommer ikke frem i undervisningen og utgjør derfor kun bakteppet for pedagogikkens metodiske, didaktiske og holdningsmessige utforming. Steinerpedagogikken er religiøst og livssynsmessig uavhengig.

To grunnleggende steinerpedagogiske ideer

I hovedsak bygger steinerpedagogikken på to grunnleggende idékomplekser. Det ene er betydningen av at det tankemessige, det emosjonelle og det handlingsmessige står i en fruktbar sammenheng. Kort sagt kan man si at grunnlaget for læring og utvikling legges i viljeshandlinger, som relateres til følelsesmessige erfaringer og som så i sin tur knyttes til intellektuell læring. Hvordan man i undervisningen forholder seg til vilje og følelse danner grunnlaget for den senere utviklingen av selvstendig dømmekraft og tilegnelse av teoretiske kunnskaper. Ideen om sammenhenger mellom kognitive, emosjonelle og viljesmessige elementer har helt siden Platon vært et kjent og praktisert pedagogisk prinsipp. Mest kjent er kanskje Pestalozzis tanker om hodets, hjertets og håndens læring.

Det andre sentrale idékomplekset i steinerpedagogikken henger sammen med en firedelt strukturering av menneskets natur. Disse aspektene ble av Rudolf Steiner betegnet som den fysiske kroppen, eterlegemet, astrallegemet og jeget. Menneskets fysiske legeme består av de samme sansbare substanser som også finnes i resten av verden, i sin rene form som kjemiske elementer. I så henseende er mennesket i slekt med mineralriket. Eterlegemet er betegnelsen på livsprinsippet i mennesket og ytrer seg gjennom vekst og formdannelse, en egenskap mennesket har til felles med planteriket. Astrallegemet betegner evnen til kommunikasjon gjennom blant annet persepsjon og bevegelse, og kan forstås relasjonelt som en disposisjon for følsomhet og reaksjon i menneskets møte med sin omverden. Dette har mennesket til felles med dyrene. Jeget knyttes til tenkning, språklige ferdigheter og selvbevissthet. Med jeget antyder Rudolf Steiner et spirituell aspekt ved mennesket. Disse fire vesensleddene oppfattes som dynamiske elementer i en levende helhet som stadig er i utvikling. Slik oppstår et menneskebilde som i tillegg til den fysiske kroppen anerkjenner at liv, sansing og bevegelse samt evnen til språk, tanke og selvrefleksjon også hører med i en fullstendig beskrivelse av menneskets natur.

Hvert av de fire aspektene krever sin egenartede pedagogiske ivaretagelse, og steinerpedagogikken legger vekt på at det kroppslige, det levende og det relasjonelle skal tiltales og tematiseres på ulike måter. Steinerskolens idé om en oppdragelse til frihet ser likevel ikke på det øverste nivået, individets selvbevisste dannelsesvei, som oppdragelsens egentlige anliggende.

Skolen skal kun tilstrebe å gi barn og unge det beste grunnlaget for selv fritt å orientere seg etisk, politisk, religiøst og erkjennende.

En slik forståelse av pedagogikken i samspill med vekst og modning hos barnet har røtter tilbake til blant annet Aristoteles og Kant og er beslektet med enkelte utviklingspsykologiske tilnærminger.

Mens steinerskolen slik kan forbindes med viktige bidrag i pedagogikkens idéhistorie, er ideen om å integrere disse i prinsippet om en oppdragelse til frihet egenartet for steinerpedagogikken.

Frihetsideen gir steinerpedagogikken et virksomt feste i den konkrete skole- og samfunnsvirkeligheten der elever, lærere og foreldre samvirker i hverandres læring og oppdragelse. I tillegg kaster ideen om en oppdragelse til frihet et etisk overlys over skolens pedagogiske praksis. Den kan vekke undring, gjensidig respekt og inspirere til en åpenhet mot det ukjente.

Oppdragelse til frihet

Idealet om en oppdragelse til frihet står sentralt i steinerpedagogikken. Frihet forstås ikke her som den størst mulige emansipasjon eller selvrealisering, men som idealet om at elevene skal kunne utvikle sine evner og talenter på en slik måte at de kan forholde seg aktive og ansvarstagende til seg selv og sin omverden.

Frihetsbegrepet i steinerpedagogikken er knyttet til utviklingen av tenkning, kunnskap og handlingskompetanse på den ene siden, og sunnhet, gode vaner og en følelsesmessig modning på den andre. Frihet forstås forbundet både med et bevissthetsmessig og et konstitusjonelt aspekt av barnets utvikling. Således kan idealet om en oppdragelse til frihet sies å forbinde de to grunnleggende steinerpedagogiske ideene til en helhet. Utviklingen av tenkning, følelse og vilje i relasjon til befordringen av et godt kroppslig og konstitusjonelt grunnlag hos elevene, utgjør frihetens grunnlag i steinerpedagogikken. Skolegangen vil derved kunne skape et livspotensial som kan realiseres på stadig nye måter i tråd med individets situasjon, alder og egne beslutninger.

Steinerskolens intensjon er å legge grunnen for elevenes frihet. Hvordan hver enkelt vil realisere sitt frihetspotensial går ut over skolens oppgave og mandat. Likevel er steinerpedagogikkens frihetsbegrep knyttet til en etisk handlingskompetanse. Ved å fremheve både bevissthetens og konstitusjonens betydning i sammenheng med barnets læring og utvikling, søker steinerpedagogikken å selvstendiggjøre elevene på en ansvarlig måte. Frihet betyr følgelig å kunne forholde seg både ansvarlig og kreativt nyskapende til livets etiske dilemmaer.

Læreplanen og barnets utvikling

Steinerpedagogikkens utviklingsforståelse beskriver ulike temaer for oppveksten knyttet til tre perioder på syv år hver. Det betyr at også første syvårsperiode, som omfatter førskolealderen, inngår som en vesentlig del av steinerpedagogikken. Her legges grunnlaget for videre læring og utvikling. I sitt første skrift om pedagogikk, *Barnets oppdragelse (1907)*, la Rudolf Steiner vekt på hvordan oppdragelsen kan inspirere og imøtekomme barn og unges utviklingsmuligheter i hver av disse syvårsperiodene. Steinerpedagogikkens utviklingsorientering handler i første rekke om å fokusere på hvilke læringsmåter og hvilken kommunikasjonsform som best svarer til elevenes evner og muligheter til læring og utvikling. Derfor vil det være riktigere å omtale steinerpedagogikken som utviklingsdidaktisk heller enn å bruke betegnelsen utviklingspsykologisk. Steinerskolens utviklingsidé gjelder altså primært synet på de pedagogiske relasjoner, de arbeidsformer og det lærestoff som fungerer best på hvert alderstrinn. Skolegangen innebærer en gradvis didaktisk forvandling der stadig nye læringsformer og nytt faglig innhold tas i bruk, der undervisningen endrer karakter og tema i tråd med skoleårenes gang.

Inndelingen i syvårsperioder utgjør en generell struktur for steinerskolens læreplan. Læreplanen er utformet slik at den faglig, didaktisk og metodisk utgjør en helhet. Det vil si at lærestoff og arbeidsmåter samlet sett dekker den kunnskapsarv og det ferdighetsspektrum som skolen har til oppgave å forvalte. Planen tilstreber en slik helhet på mange plan: Fra mytisk tid til kunnskapssamfunn, fra toving av ull til digitale ferdigheter, fra lokal kulturtradisjon til global solidaritet og forståelse. Både faginnhold og arbeidsmåter tar utgangspunkt i det nære og kjente og beveger seg gjennom skoleårene mer og mer i retning av komplekse og mer abstrakte sammenhenger.

Steinerpedagogikkens læreplan har følgelig en dobbelt intensjon. På den ene siden søker planen å tiltale elevene faglig og didaktisk i best mulig samsvar med deres evner til læring og utvikling. På den andre siden har planen en normativ karakter og representerer et helhetlig læringstilfang tematisk fordelt på 13 skoleår.

Når det gjelder den enkelte elevens læring og utviklingsforløp, forstås dette best som en prosess der skolen bistår elevene med å realisere og verdsette sin egenart. Steinerpedagogikken forholder seg understøttende og hjelpende til denne prosessen, men har ingen forutfattede idé om hva det enkelte barns individuelle utvikling skal romme. Tanken er heller at steinerskolen gjennom varierte og utviklingsorienterte undervisningsformer vil kunne anspore de enkelte elevene til å realisere nettopp sine evner og muligheter i møtet med skolens faglige, sosiale og kulturelle fellesskap.

Kunnskap og etikk

Steinerpedagogikken har som ideal for skolegangen helhetlig sett at elevene skal ha bearbeidet de sentrale kunnskapsmotivene innenfor alle skolefag gjennom handlende erfaring, emosjonell opplevelse og tankemessig forståelse. Fagene blir derved utviklende arbeidsfelt for elevene. Kunnskapsbegrepet i denne læreplanen inkluderer ferdigheter av praktisk, emosjonell, teoretisk og sosial karakter. Dette fordrer et etisk syn på bruken av kunnskap i skolen. Kunnskap forstått som handlingskompetanse innebærer at læreplanen må være etisk orientert i forhold til kunnskapens virksomme og dannende kvaliteter.

Sett i et globalt perspektiv er verden avhengig av en type kunnskap som fokuserer på helheten i samfunnet og i naturen; en kunnskap om konsekvensene av å endre eller påvirke kretsløp og prosesser. Likeledes behøves det en dypere og mer inkluderende forståelse for verdens ulike kulturer og samfunnsformer.

Ved at elevene lærer å kjenne og forstå sin verden og dens historikk skapes grunnlaget for fremtidig virksomhet og nyskaping. Kunnskap fremstår i steinerpedagogikken som formidleren og brobyggeren mellom de verdier og muligheter som er knyttet til individet på den ene siden og til samfunnet på den andre.

Et vesentlig etisk aspekt av kunnskap gjelder den helhetlige forståelsesrammen som relaterer viten og ferdigheter til en større omkrets av fenomener. Steinerpedagogikken står for bestemte verdivalg når det gjelder å skape en etisk kontekst til den kunnskapen elevene arbeider med på skolen. Undervisningen vil preges av en dyp respekt for naturens storhet og mangfold, og for de ulike kulturers egenart. Et element av ærefrykt kommer til uttrykk i steinerpedagogikkens omgang med kunnskap. Også evnen til kritisk refleksjon vil måtte inkluderes i en etisk kunnskapsforståelse.

Det vil være en viktig pedagogisk oppgave innenfor det fremvoksende kunnskapssamfunnet å gi elevene et grunnlag for tilegnelse, tolkning og forståelse av tilgjengelig informasjon, samt vekke deres interesse og lyst til å skape ny viten. Et slikt grunnlag legges blant annet gjennom kunstnerisk og håndverksmessig virksomhet. I disse aktivitetene erfares den motstand og korreksjon som følger av en konkretisering eller en praktisk utførelse. Likeledes vil valg av både materialer og uttrykk kunne knyttes til en verdimesig orientering. På mange måter kan arbeidet med både kunst og håndverk innebære at det utvikles en praktisk og etisk intelligens.

Steinerskolens læreplan inneholder en omfattende fagkrets, men arbeidsmåten innenfor hvert faglige tema vil være preget av konsentrasjon og fordypelse. Et slikt dybdeperspektiv bidrar til at hvert skoleår og hvert undervisningstema kan erfares av elevene som nytt og læringsmessig utvidende. Å arbeide med en tematisk konsentrasjon betyr at undervisningen får en eksemplarisk karakter, samtidig som den gir elever og lærere tid til bearbeidelse og refleksjon. Prinsippet om fordypning og bevegelsen fra det nære og konkrete til globale eller mer abstrakte sammenhenger gjennom skoleårene danner til sammen et viktig didaktisk fundament for kunnskapstilegnelsen. Nedenfor følger noen eksempler på hvordan et etisk forhold til kunnskap og undervisning kan ivaretas i praksis.

Mange steinerskoler har knyttet kontakt med en gård hvor elevene jevnlig kan komme på besøk. Hver årstid innbyr til ulike aktiviteter og erfaringer som vil bringe elevene i kontakt med førindustrielle livsrytmer og arbeidsoppgaver. Likeledes er det vanlig å anlegge en skolehage der elevene dyrker egne grønnsaker. Turer i skog og mark, på fjellet og fjorden hører med i en klasses erfaringsverden. Slik knyttes bånd til naturen og til de grunnleggende arbeidsoppgaver som henger sammen med ernæring og hushold.

Fortellekunst som undervisningsform vil på mange plan betone sammenhenger i undervisningen. En fortelling vil ha en rød tråd, en hendelseslinje som taler til elevenes egenerfaring og individuelle opplevelser. Fortellingen skiller seg fra ren faktaorientert fremstilling ved at det er skapt en konkret opplevbar ramme rundt det innhold som formidles. Når elevene de første skoleårene møter eventyr, legender og mytiske fortellinger fra ulike kulturer, er dette med på å danne en kunnskapsmessig klangbunn både for barnets egen generelle utvikling og for en videre kunnskapstilegnelse de senere skoleårene. Denne type fortellinger kombinerer konkrete miljø- og naturskildringer med et etisk budskap. De kan være en inspirasjon til å forstå dypere kulturelle eller menneskelige aspekter av tilværelsen samtidig som de formidler faglig informasjon. Samtalen og den muntlige undervisningsformen spiller derfor en stor rolle i steinerskolen. En levende dialog mellom lærer og elev skaper en atmosfære av trygghet og vektlegger en sosialt utviklet forståelse.

Høyere opp i klassene skifter læringen karakter i retning av forståelse og oppdagelse av sammenhenger i både natur- og samfunnsfagene. Et eksempel på dette kan være at læreren gjennom sin undervisning stiller spørsmål på en slik måte at elevene selv kommer frem til prinsippet bak James Watts oppfinnelse av den brukbare dampmaskin-teknologien. I sammenheng med dette vil de naturfaglige, personlig biografiske og de samfunnsmessige konsekvensene av Watts epokegjørende arbeid blir drøftet med elevene. Kanskje velger klassen å sette opp et skuespill av Oscar Bråten hvor arbeidernes kår i denne historiske perioden gis et kunstnerisk uttrykk.

I et etisk kunnskapsperspektiv blir skolens utfordring å hjelpe elevene til å erfare sammenhenger, tyde overordnede perspektiver og å fylle i der noe mangler. Et reservoar av grunnleggende viten er et godt utgangspunkt, men kunnskapene vil ikke oppleves som aktuelle og livsnære dersom de ikke har forankring både i en personlig opplevelse av sammenheng og i en handlingskompetanse. Kunnskapens rolle i steinerskolen vil være en del av en større bestrebelse som handler om å hjelpe barna å finne seg til rette i verden, men også å gi dem innsikt og mot til å forandre den. Virkelige kunnskaper innebærer selvinnsikt og saksinnsikt forenet med evnen til handling.

Kunst og kunstnerisk undervisning

Kunst og kunstnerisk virksomhet gjennomtrenger de fleste aspekter av steinerskolens praksis. Ideelt sett gjelder dette undervisningen i alle fag, skolens arkitektoniske utforming, lærernes utdanning, skolens møtekultur og sosiale samværsformer.

I steinerpedagogikken eksisterer det et slektskap mellom ideen om en oppdragelse til frihet og skolens praktisering av kunstnerisk virksomhet. På en tilsvarende måte som frihet og ansvar

henger sammen, vil kunstneriske uttrykksformer realiseres i møtet med ulike rammerbetingelser og begrensninger. I steinerskolen utgjør læreplanenes faglige innhold en slik ramme for bruken av kunst i undervisningen. Det faglige utgjør materialet for den kunstneriske bearbeidelsen, og kunsten åpner for øvelse, tverrfaglighet, anskueliggjøring og vekking av kreative evner i sammenheng med faglæringen. Derfor eksisterer det ingen motsetning mellom faglig læring og kunstneriske arbeidsmåter på steinerskolen.

På steinerskolen vil undervisningen på den ene siden være kunstnerisk utformet fra lærerens side, på den andre siden vil elevenes læring gjennomgående ledsages av kunstnerisk inspirerte bearbeidelsesformer. Slik forfekter steinerskolen et prinsipp om at både undervisning og læring styrkes gjennom integrasjonen av kunstneriske arbeidsformer. Det ligger i kunstens natur at dens uttrykk kan varieres og tilpasses til ulike læringssituasjoner og -behov. En kunstnerisk utformet undervisning vil kunne forbinde allmenne faglige temaer med en individuelt utformet 'dramaturgi' eller 'koloritt'. Derved konkretiseres undervisningsinnholdet, og lærerens faglige engasjement og begeistring vil kunne synliggjøres. Tilsvarende gis elevene muligheter til å gjøre en rekke egne valg når undervisningstemaet skal bearbeides. Overalt hvor det kunstneriske er integrert i skolens pedagogiske virksomhet, skapes det frihetsrom der elever og lærere kan øve kreative ferdigheter og faglig fordypning. Steinerpedagogikken bygger på en tillit til kunst.

Følger man en klasses undervisning gjennom en skoledag, vil man se hvordan kunstneriske øvelser og en estetisk bevissthet vil være tilstede på ulike måter. I småklassene begynner dagen oftest med aktiviteter som sang, fløytespill, bevegelse, resitasjon og kanskje en eller flere sosiale leker. Deretter kommer ofte en samtale mellom læreren og elevene omkring temaet i undervisningen. Elevene har sovnet på det nye som ble gjennomgått dagen i forveien, og nå er oppgaven å skape en god dialog omkring forståelsen og implikasjonene av det aktuelle faget. Målet er å utvikle en god samtalekultur. Etter samtalen kommer tiden for elevenes eget arbeid. Ofte skjer bearbeidelsen i form av at elevene skriver, tegner og formgir egne arbeidsbøker der en individuelt bearbeidet gjengivelse av fagtemaet nedfelles. I tillegg til arbeidsboken brukes det i steinerskolene en rekke andre bearbeidelsesformer der kunstneriske, håndverksmessige og teoretiske elementer integreres. En slik skoletime avsluttes gjerne ved at læreren gjennomgår nytt stoff. Avhengig av fag og klasstrinn benytter læreren ulike kunstnerisk inspirerte arbeidsmåter. Det kan være fortellekunst som gjennom visualisering og dramatisering fremstiller historisk stoff. Det kan være estetisk tilrettelagte eksperimenter i fysikk eller kjemi, bevegelsesøvelser knyttet til matematikk, eller tegning og modellering i biologi, for å nevne noen muligheter. Senere på dagen vil elevene på tilsvarende måte møte en estetisk preget pedagogikk i fremmedspråk, morsmål og matematikk.

I tillegg til at undervisningen i teoretiske fag er kunstnerisk bearbeidet, kommer selve de estetiske og håndverksmessige fagene, som gis stor plass i steinerskolens læreplan både i grunnskolen og i videregående skole. Avhengig av klasstrinn vil elevene flere timer ukentlig arbeide med fag som musikk, eurytmi, drama, maling, tegning, modellering og en rekke håndverksfag. I disse fagene legges det vekt på teknikk og håndverksmessig øvelse ved siden av det estetiske uttrykket. På en tilsvarende måte som teorifagene inneholder kunstneriske arbeidsformer, forsøkes det i kunst- og håndverksfagene å innarbeide metodiske, tekniske, historiske og andre teoretiske elementer ut fra ideen om at teori og praksis hører sammen.

I tillegg til kunstoff og kunstneriske arbeidsmåter i undervisningen spiller kunsten også en fremtredende rolle i forhold til skolens og skoleomgivelsens utforming. En rekke av landets steinerskoler har oppført skolebygg i en antroposofisk byggestil. Denne arkitekturen preges av formriksdom og frodig fargebruk samtidig som bygningene skal være funksjonelle og skape en estetisk ramme rundt skolelivet.

Elevenes faglige bearbeidelse - arbeidsboken

En viktig del av elevenes læring skjer ved at de lager egne arbeidsbøker eller bruker andre uttrykksformer for bearbeidning av faget. Arbeidsboken anvendes jevnlig i teoretiske fag. De første skoleårene brukes boken til øving av bokstaver, tall og formtegnning i tillegg til at elevene tegner fra innholdet i lærerens fortellinger. I sammenheng med den første skrive- og leseopplæringen skriver elevene enkle setninger hentet fra fortellestoffet. Siden utvikler dette seg til lengre avskrifter og diktater og etterhvert til egenproduserte tekster som utformes alene eller i samarbeid. Fra 6.-7.klasse forfatter elevene gjennomgående selvstendige tekster og referater knyttet til undervisningen. Overgangen mellom avskrift, diktat og egen tekstforming skjer gradvis allerede fra 4.-5.klasse og er avhengig av fagområdet.

Høyere opp i klassene vil ofte selvkomponerte tekster fra undervisningens innhold oppta store deler av arbeidsboken. Boken utføres så vakkert som mulig. Dette gir rom for en kontinuerlig øvelse av både skriftforming og tegning. På denne måten blir skriftspråk og formuleringsevne kontinuerlig øvet på en tverrfaglig basis.

Ved siden av arbeidsboken benyttes det en rekke andre former for faglig bearbeidelse i steinerskolen. Det kan være alt fra oppgavesamlinger i matematikk og språkfag til store prosjekter der en eller flere klasser bearbeider og presenterer et tema ved bruk av forskjelligeartede presentasjonsteknikker.

På videregående trinn forventes det en stadig større faglig fordypning hos elevene. Dette kulminerer i 2. og 3. videregående klasse når de gjennomfører et individuelt fordypningsprosjekt, enten som tematisk fritt valgt årsoppgave eller som prosjektoppgave knyttet til et spesifikt fagområde. Under faglig veiledning føres elevene inn i en utprøvende og forskende prosess som krever selvstendighet i valg av tema, arbeidsmetodikk og presentasjonsform. Et slikt omfattende fordypningsprosjekt viser ut over det øvrige skolearbeidet, og kan fungere som en forberedelse til videre studier. Oppgavetemaet bearbeides som regel både skriftlig og praktisk-kunstnerisk. Arbeidet avrundes med en muntlig presentasjon for et større publikum. Års- og prosjektoppgavene evalueres eksternt.

Digitale ferdigheter og kunnskaper

Den digitale teknologien har i løpet av få år forandret verden. Aldri før har en teknologisk revolusjon vært så gjennomgripende og berørt mennesker og natur på en slik kompleks og omfattende måte. Digital teknologi kjennetegnes ved at den på den ene siden er usynlig tilstede i organiseringen av nesten alle samfunnets funksjoner. På den andre siden inntar digitale medier en sentral og synlig plass i yrkesliv, utdanning og fritid. Teknologien er umerkelig ved at liv og arbeid gjøres enklere, den kommer i fokus ved å være uunværlig verktøy i produksjon, kommunikasjon, og underholdning.

På kort tid har den digitale teknologiens allestedsnærværelse åpnet for helt nye aktivitetsformer. En gjennomgripende interaksjon mellom menneske og maskiner er blitt mulig. Det har oppstått en digital kultur der tekst, tall, bilde og lyd kan anvendes, kombineres og kommuniseres med en stor grad av frihet. Alt tyder på at denne utviklingen kun er i sin spede begynnelse, og at mennesker i alle aldre de nærmeste årene stadig mer vil bruke og skape digital teknologi.

For skolen innebærer dette utfordringer på mange plan. Steinerpedagogikken med sin likeverdige vektlegging av barnets og samfunnets perspektiv vil på den ene siden betone at digitale medier har en selvfølgelig plass i skolen, legitimert gjennom denne teknologiens sentrale posisjon i samfunnet som helhet. På den andre siden vil pedagogikken reflektere over konsekvensene av de digitale mediene for barns og unges utvikling, læring, kommunikasjon og kultur. En slik refleksjon vil søke å gi et nyansert og dynamisk bilde av den digitale teknologiens rolle i steinerpedagogikken.

Steinerskolens allmenndannende karakter innebærer i denne sammenhengen at den digitale teknologiens plass i læreplanen må ses i relasjon til hele skoleløpet og til pedagogikkens utviklingsdidaktiske retningslinjer. Digitale mediers plass i skolen vil måtte relateres til elevenes utviklings- og læringsmuligheter og innordnes i et tverrfaglig perspektiv. Prinsipielt kan det sies at de synlige aspektene av den digitale teknologien i løpet av skoletiden skal kunne beherskes på en selvstendig, funksjonell og bevisst måte. De usynlige aspektene av teknologien gjøres likeledes til tema ved at elevene gradvis utvikler forståelse og kritiske ferdigheter i forhold til bruken og tilstedeværelsen av digital teknologi.

I steinerpedagogikken vil digital kompetanse innebære elementer av:

- *håndverk*: konkrete brukerferdigheter
- *kunst*: evnen til å uttrykke seg og kommunisere digitalt
- *teoretisk kunnskap*: forståelse for teknologiens hard- og software, evnen til å innhente og bruke digitalt formidlet informasjon
- *læring gjennom digitale læringsverktøy*
- *kritisk refleksjon og handlingskompetanse*: bedømmelse av teknologiens virkninger og evnen til aktiv, reflektert deltagelse samt kildekritiske ferdigheter
- *kompensasjon*: forsterking av bevegelse, sansing, nærhet til mennesker og natur; en øket fokus på ikke-teknologisk-medierte erfaringer

I førskolen og de første skoleårene spiller den konkrete bruken av digital teknologi en svært liten rolle i steinerpedagogikken. Her legges det vekt på læringsformer, kommunikasjon og sanse- og bevegelsesmessig utfoldelse som nettopp ikke skal være teknologisk mediert. Dette er begrunnet i pedagogikkens syn på mennesket og dens didaktiske struktur. På disse klassetrinnene legges primært grunnlaget for en digital kompetanse gjennom utviklingen av de samme grunnferdighetene som senere kan betjene seg av digital teknologi. En slik betoning av de ikke-medierte erfaringene fortsetter opp gjennom hele skolegangen, mens den digitale kompetansen etterhvert utvikles parallelt med dette.

På mellomtrinnet gjøres elevene fortrolige med grunnleggende former for digital teknologi. Det legges vekt på å utvikle brukerferdigheter i enkel tekst- og bildebehandling og enkel kommunikasjon via e-post og internett. De redskaps- og håndverksmessige sidene ved teknologien betones, samtidig som grunnprinsippene for nettvett og 'digital etikk' gjøres til tema.

Ungdomstrinnet innebærer at den forståelsesmessige komponenten av digital teknologi kommer mer i forgrunnen. Hvordan er en datamaskin satt sammen? Hvilke komponenter inneholder den og hvordan fungerer disse? Hvilke typer programvare finnes og hvordan brukes disse? I steinerpedagogikken inntar denne typen kunnskap en viktig plass fordi den bidrar til en selvstendigjøring og en mulighet for aktiv skaping og deltagelse fra elevenes side.

Elevene dyktiggjør seg videre i bruken av teknologien og integrerer den i sin bearbeidelse av undervisningen i ulike former for digitale 'arbeidsbøker' og kunstneriske uttrykk. Utviklingen av en digital kulturforståelse knyttes til mer omfattende etiske og kildekritiske betraktninger, samtidig som elevene i prosjektarbeid kan få erfare de sterke og svake sidene ved å arbeide i digitale fellesskap. Elevene gjøres kjent med hvordan de selv kan bidra til utviklingen av både kommersiell og open-source-programvare.

På videregående trinn integreres de digitale verktøyene mer og mer i elevenes arbeids- og uttrykksformer. Ved siden av å forsterke brukerferdigheten og den tekniske/teoretiske forståelsen, kommer refleksjoner og oppgaver knyttet til muligheter og utfordringer ved digitale medier. Digital teknologi kan på dette trinnet integreres i de fleste skolefag, enten som redskap til kommunikasjon, fremstilling og kunnskapsinnhenting, eller som tema for faglig bearbeidelse.

Steinerpedagogikken anser de første skoleårenes prinsipper om læring gjennom konkrete fysiske erfaringer, gjennom bevegelse, rikt sammensatte sanseerfaringer som en vesentlig forberedelse til

videreutviklingen av den digitale kompetansen. Gjennom øvelsene i levende og akustisk klingende språk og musikk, gjennom materielle og fysiske kunst- eller håndverksuttrykk skoles og utviklers nettopp de grunnferdigheter som senere kan tas i bruk med digitale redskaper. Lærerens nærhet som en ansvarlig, deltakende og formidlende voksen åpner opp for en engasjert og situasjonstilpasset læring de første skoleårene. I det menneskelige fellesskapet blant barn og voksne på skolen skjer det hver dag noe uventet på godt og ondt. De konkrete livserfaringene som vokser ut av skolelivets nødvendige mellommenneskelige improvisasjoner skaper et etisk fundament for de friere interaksjonsformer som er mulige innenfor digitale kultur- og kommunikasjonsformer.

Periodeundervisning – skoledagens oppbygging

På steinerskolen gis størstedelen av den teoretiske undervisningen i perioder med en varighet på 2 - 5 uker. Skoledagen begynner med en dobbelttime som varer fra 90 - 120 minutter, og i dette tidsrommet foregår periodeundervisningen. Over et lengre tidsrom beskjeftiger klassen seg hver dag med et bestemt tema, noe som inviterer til faglig fordypning både for elever og lærere. Denne arbeidsformen byr på gode muligheter for prosjekter, gruppearbeid og tverrfaglige innslag. Periodenes prosjektkarakter gir også rom for selvstendig forskende virksomhet hos elevene.

Etter dobbelttiden kommer de ulike fagtimene. Fag som krever jevnlig øvelse og som sikter mot opparbeidelse av ferdigheter, undervises i faste uketimer gjennom hele året. Enkelte fag som morsmål og matematikk, vil både gis i uketimer og som periodeundervisning. Skolene tilstreber å legge timeplanen slik at morsmål, fremmedspråk, matematikk og enkelte av kunstfagene kommer midt på dagen, mens fagtimene i gymnastikk og håndverk legges til sist. Denne inndelingen bygger på ideen om en tredeling av skoledagen der undervisningen begynner med teoretiske fag, fortsetter med fag som betoner en gjentagende ferdighetsøvelse og avslutter med fag der bevegelse og viljesaktivitet er fremtredende. Dette gir en mulighet for at teorifagene bevisst og ubevisst blir bearbeidet gjennom de andre fagområdene som ligger senere på dagen. Skoledagen gis samtidig en trivselsfremmende rytmisk variasjon.

Evaluering

De evalueringsformer som benyttes i steinerskolen er en integrert del av pedagogikken. De bygger på prinsippet om fullt samsvar mellom undervisningens metode, faglige innhold og mange delmål på den ene side, og det resultat som nedfelles i avgangsvitnemålets form og innhold på den annen. Den metodiske, faglige og pedagogiske utviklingen som gjelder undervisningen gjennom grunnskolen og videregående trinn, må derfor ledsages av en tilsvarende utviklingstanke for evalueringsformene.

I tillegg må evalueringen samsvare med offentlige krav i forhold til opptak ved videre studier. Tradisjonelt har steinerskolen vært karakter- og eksamensfri. Den viktigste formen for evaluering har vært beskrivende tilbakemeldinger i alle fag, basert på vurdering av elevenes arbeid og faglige nivå. Fra 2006 er det i tillegg innført en prøveordning med tallkarakterer for å angi sluttkompetansen ved opptak til videre utdanning etter videregående trinn. Karakterene skal ikke erstatte de kvalitative evalueringsformene, men komme som et tillegg.

Formålet med evalueringen er å stimulere til læring og bevisstgjøre faglige utfordringer, samtidig som eleven ansføres til økende innsikt i egen utvikling og understøttes i sin tro på egne evner og muligheter. Tilbakemeldingene skal sikre åpenhet og forutsigbarhet og bidra til et godt samarbeid mellom elev, foresatte og lærer. De skal dessuten gi uttrykk for det faglige nivå eleven har oppnådd.

Steinerskolen benytter et stort spekter av evalueringsformer, fra korte råd og kommentarer underveis, via systematiske muntlige og skriftlige tilbakemeldinger til det oppsummerende årsvitnemålet. I tilbakemeldingene legges det særlig vekt på positive aspekter ved skolearbeidet, noe som ikke står i motsetning til prinsippet om at skolen skal gi sannferdige og realistiske bedømmelser. For en mer detaljert beskrivelse, se de korresponderende kapitlene for henholdsvis grunnskolen og videregående skole i læreplanen.

Ut over rent faglige aspekter som forståelse, kunnskaper og ferdigheter, både teoretisk og praktisk, vil evalueringen forholde seg til momenter som deltagelse, innsatsvilje, interesse, utholdenhet, selvstendighet, samarbeidsevne og dømmekraft. Også elevenes ferdigheter i skriftlig, muntlig og kunstnerisk fremstilling inkluderes i evalueringen.

I tråd med steinerpedagogikkens utviklingstanke antar evaluering og tilbakemelding stadig nye former tilpasset elevenes modningsnivå og selvinnsett. De første skoleårene rettes den mer overordnede evaluering direkte til foreldrene, mens elevene får løpende evaluering i læringssituasjonen eller gjennom direkte tilbakemelding. Gradvis blir elevene også delaktige i overordnede eller mer oppsummerende evalueringer. Evalueringsformen tar hele tiden hensyn til hver elevs individuelle læringssituasjon, mens resultater og nivå på faglige områder får større vekt etter hvert, i takt med den økende evnen til egenevaluering og kritisk selvrefleksjon hos eleven.

Utdannelse og oppdragelse til frihet innebærer utvikling av evnen til selvutbedømmelse, både faglig, sosialt og praktisk. Evnen til egenbedømmelse øves på en bevisst måte gjennom alle skoleårene. For eksempel er den gjennomgående øvende holdningen i estetiske fag og håndverksfag et egnet område for utvikling av disse evnene. Den egne, frie vurderingsevnen som er målet på de høyeste klassetrinnene, blir en evne til å bevisstgjøre begrunnelsene for egne valg. Dette understøttes ved at elevene i en større, avsluttende og individuell oppgave får øvet og prøvet sin evne til et selvstendig arbeid og til å begrunne valgene som gjøres, faglig som metodisk. Idealet er at avgangsvitnemålet skal gi et bilde som stemmer med elevens selvforståelse.

Læreren

Lærerens arbeid spenner fra å utvise den pedagogiske takt som kreves for å vinne tillit hos barn og unge, til kreativ undervisningsformidling, selvstendig læreplanarbeid og skoleforvaltning. På den ene siden er læreren i steinerpedagogikken barnets følgesvenn og nærmeste forbundselle, på den andre siden er hun eller han en representant for samfunnet i møtet med barnet og dets foresatte.

Steinerskolens idé om en oppdragelse til frihet har betydning for lærerens arbeid og undervisning. Lærerens dømmekraft vektlegges i sammenheng med tilpasningen av skolearbeidet til klassens og enkeltelevers særskilte forutsetninger og behov. Innenfor lovverkets rammer tilskrives lærerne ved steinerskolen en yrkesmessig autonomi med det ansvar og forpliktelse som følger en slik posisjon.

Steinerpedagogikken legger således et stort faglig og sosialt ansvar på læreren. Faglig sett forventes det at læreren holder seg oppdatert både når det gjelder innhold og undervisningsmetoder. Lærerens sosiale oppgaver er knyttet til et mellommenneskelig ansvar overfor elever, foresatte og kollegaer og til de samarbeidsmessige utfordringer dette innebærer. Gjennom sitt arbeid på skolen forvalter læreren en særskilt følsom del av det offentlige rom. Lærerens frihet til å kunne gjøre individuelle vurderinger for den enkelte elev eller klasse, skal derfor ikke foregå uavhengig av skolen som helhet. Lærerens virke er også skolens ansvar, og hans eller hennes yrkesutførelse må skje i samsvar med skolens ledelse, kvalitetsplanen for steinerskolene og de forpliktende elementene i læreplanen.

Steinerpedagogikkens ideal om en kunstnerisk utformet undervisning stiller likeledes læreren overfor bestemte utfordringer. Det faglige innholdet skal på ulike måter knyttes til kunstneriske fremstillingsformer og til tværfaglige arbeidsoppgaver for elevene. Her settes daglig lærerens kreative evner på prøve.

En lærer ved steinerskolen vil derfor behøve å være i kontinuerlig øvende prosess når det gjelder å utvide sin faglige horisont, sine evner til formidling og håndteringen av sine sosiale forpliktelser. I lærerutdanningen og på de ukentlige lærermøtene, inngår elementer av kunstnerisk øvelse og pedagogisk/antroposofisk studiearbeid med formål å inspirere til faglig og personlig utvikling. Lærerens engasjement i egen utvikling settes i relasjon til hans eller hennes arbeid med å bistå barn og unge på deres utviklingsvei.

Utviklingsmotiver i steinerpedagogikken

Syvårsperioder

Første syvårsperiode er primært orientert mot utviklingen av viljen og mot kroppens konstitusjonelle modning. For barnehagen og elevene i første klasse legger pedagogikken vekt på at læring best skjer gjennom etterligning og lek knyttet til et stort spekter av sansende og bevegelsesmessige erfaringer.

I andre syvårsperiode vil elevene tiltales og stimuleres til læring gjennom at de opplever tillit og respekt overfor sine lærere. I første del av perioden er undervisningen rettet mot elevenes opplevelsesmessige og billedskapende evner gjennom øvende og kunstnerisk pregede arbeidsmåter. Senere legges det mer og mer vekt på en tenkende forståelse.

I den tredje syvårsperioden orienteres undervisningen primært mot elevenes egen dømmekraft og mot ungdommenes nye muligheter for etisk engasjement ved at de utvikler en kjærlighetsfull relasjon til verden.

I læreplanen er inndelingen i syvårsperioder differensiert slik at hvert skoleår gis en egen tematisk profil. Noen skoleår vil være sterkere preget av nye erfaringer og faglige innslag, mens andre har mer karakter av bearbeidelse, øvelse og fordypelse av allerede kjente temaer.

Steinerpedagogikken fremhever bestemte alderstrinn der helt nye utfordringer for elevene settes i fokus for undervisningen. Disse nye innslagene faller sammen med en tredeling av syvårsperiodene, slik at viktige nye temaer og arbeidsmåter innføres ved 9/10-årsalderen, ved ca. 12 år og ved 16/17 år. Steinerskolens læreplan er bygget opp rundt en vekselvirkning mellom faglig modning og kvalitativt nye innslag.

Etter syvårsalderen med skolens introduksjon av skriving, lesing og regning samt bearbeidelse av fortellinger, kommer tre skoleår hvor disse ferdighetene i hovedsak pleies og videreutvikles. Det legges vekt på øvelse og opparbeidelse av sikkerhet i forhold til læringen. I slutten av 4. klasse og i 5. klasse gis undervisningen et kvalitativt nytt preg; grammatikken innføres, og fag som zoologi og geografi får en bredere plass og en ny karakter. Elevenes evne til selvforståelse og til mer abstrakt refleksjon gis tydelige utfordringer i denne alderen. For 12-åringen bærer læreplanen preg av et liknende skritt i retning av mer selvstendighet i tenkningen og en sterkere øvelse av dømmekraften. Undervisningen i blant annet fysikk og geologi introduserer nye læringsmåter og en ny type tenkende forståelse. 14-årsalderen innebærer at skolen igjen introduserer viktige og nye elementer i undervisningen som blant annet fokuserer på en bredere forståelse for kulturelle, demokratiske og etiske perspektiver i historie- og samfunnsfagene. Likeledes vil overgangen fra 1. til 2. videregående klasse medføre nye erkjennelsesmessige utfordringer for elevene. Som et av mange mulige eksempler kan nevnes fortellingen om Parsifal som grunnlag for 17-åringenes problematisering over det individuelle ansvar som påligger hvert enkelt menneske i forhold til sine handlinger og livsvalg.

Ved en slik rytmisk inndeling av skoleårene gis elevene mulighet til nødvendig modning og opparbeidelse av trygghet i forhold til skolefagene. De markante nye innslagene gjør at

skolegangen kan oppleves som fornyet, som aktuell og annerledes. For elevene betyr dette at egen utvikling vil kunne erfares og verdsettes, samtidig som nødvendig faglig sikkerhet etableres.

Stikkordsmessig oversikt over syvårsperiodene i steinerpedagogikken

0 – 7 år	7 – 14 år	14 – 21 år
Læring gjennom etterligning	Læring via lærerens fremstilling	Læring ut fra egen dømmekraft
Sansing, lek	Opplevelse, øvelse	Kjærlighet til verden, forståelse
Vilje	Følelse	Tanke
Legemets fysisk-organiske utvikling	De rytmiske livsprosessene: eterlegemet	Kommunikasjon, relasjon: astrallegemet

Individuelle og sosiale utviklingsmotiv

Steinerskolens pedagogikk er grunnlagt på en spirituell utviklingsidé, i den forstand at skolen har menneskets helhetlige utviklingsbehov som motiv for sitt arbeid. Sett i et slikt perspektiv vil ikke nødvendigvis en begavelse på et bestemt område, eller en spesifikk læringsvanskelighet være til hinder for at en elev i hovedsak følger klassens faglige utviklingsvei. Steinerpedagogikken søker å hjelpe og utfordre den enkelte elev i forhold til dennes behov og evner. En helhetlig vurdering av hver elevs situasjon vil også ta hensyn til verdien av å lære i et fellesskap og til verdien av å gi eller motta hjelp der det trengs.

Studerer man det kognitive utviklingsnivået i en klasse på barnetrinnet, vil man kunne se stor spredning. Det kan være flere års forskjell i ferdighetsnivået innenfor enkelte fagområder. Elever med svært ulik faglig legning kan med begeistring og utbytte fordype seg i en engasjerende undervisning der levende fortelling, kunst og håndverksaktiviteter inngår. Med klassen som basis gis de som trenger det ekstra hjelp eller ekstra utfordringer. Steinerpedagogikken betoner med dette et sosialt element som bygger opp solidaritet og fellesskap. Barna lærer å bli trygge på hverandre, og den innbyrdes konkurransen begrenses.

Gjennom å regne med betydningen av fellesskapet i klassen tilstreber steinerpedagogikken en likevekt mellom utviklingen av individuelle ferdigheter og sosial kompetanse. En kunstnerisk inspirert undervisningsmetode gir rom for at individet kan utfordres og utvikles i klassens helhetlige arbeidsmiljø. Den enkelte elevs læring i en undervisningstime vil alltid være individuell. Lærerens fortelling vil oppfattes forskjellig av hver tilhører, og arbeidsboken og andre praktiske oppgaver kan likeledes utføres helt individuelt. Steinerskolens undervisning vil være satt sammen slik at enkelte elementer sterkere betoner fellesskapet, mens andre typer oppgaver eller temaer er innrettet mot at den enkelte kan arbeide selvstendig ut fra sine forutsetninger.

Gjennom det rike tilfanget av muligheter for elevene til å bearbeide undervisningen gis samtidig læreren og hjemmet et godt underlagsmateriale for å evaluere elevenes læring og utvikling. Læreren kan iakttå og evaluere elevenes ferdighetsnivå på bakgrunn av varierte og mangfoldige prestasjoner. Slik kan både skole og hjem danne seg et bilde av elevens situasjon, og læreren kan legge opp undervisningen så den både blir utfordrende og samtidig ligger innenfor elevenes mestringshorisont.

Nedenfor følger en oversikt over hovedtemaene i hver av de tre syvårsperiodene som blir berørt av skolegangen.

Tenkning - følelse – vilje

Steinerpedagogikkens utviklingsdidaktiske idé fremhever forholdet mellom tenkning, følelse og vilje som et viktig pedagogisk tema knyttet til utformingen av læreplanen. Pedagogikken i den første livsfasen er rettet mot viljen. Grunntanken er at barnet skal møte og bli kjent med verdens fenomener gjennom egen aktivitet. Disse viljesbetonte erfaringene danner et grunnlag for mer opplevelsesbetonte, følelsesmessige erfaringer i andre syvårsperiode. På ungdomstrinnet og i videregående skole legges det vekt på tenkningens evne til å skape forståelse og sammenheng. Steinerpedagogikken lar utviklingen av tenkningen bygge på de tidligere opplevelses- og viljesmessige erfaringene. Dette skaper helhet og sammenheng hos det oppvoksende mennesket. Når tenkning og følelse virker sammen på en fruktbar måte, kommer det en hjertevarme inn i tenkningen, det oppstår begeistring og erkjennelsesglede. Når viljen på den rette måten virker med, kan man snakke om en person som er i stand til å handle etisk. I fruktbar samvirking gir tenkning, følelse og vilje mennesket mulighet til å bli en positiv medaktør i verdens hendelser. Betydningen av tanke, følelse og vilje i steinerpedagogikken er differensiert slik at veien fra vilje via følelse til tanke beskriver en stor, omfattende struktur for læringen gjennom de tre første syvårsperiodene. Nedenfor gis en kort presentasjon av hvordan læringspotensialet i ideen om tanke, følelse og vilje kommer til uttrykk i læreplanen.

Viljens rolle i førskolepedagogikken

I steinerpedagogikken utgjør barnets viljesmessige aktivitet det primære orienteringspunktet for pedagogikken i første syvårsperiode. Begrunnelsen for dette er blant annet at høyere kognitive og emosjonelle ferdigheter trenger et frodig og livsnært erfaringsgrunnlag for sin frie utfoldelse senere i oppveksten. Pedagogikken er derfor utformet slik at barna lærer og utvikler seg gjennom handlende aktivitet. Barna på dette alderstrinnet har en virketrang og en erfaringslyst som pedagogikken søker å imøtekomme. Det legges vekt på at barna skal få utleve sitt aktivitetsbehov på en fruktbar måte. Pedagogene har her en oppgave som aktive handlende forbilder for barna. Kommer man til en steinerbarnehage eller førsteklasse på en steinerskole, vil man der se vakre og fantasivekkende leker i naturmaterialer. Man vil se pedagoger som bevisst bruker etterligningen for å inspirere barnas virketrang. Den frie leken vil oppta en stor del av tiden. Ellers er dagen fylt med sang, eventyr, bevegelsesleker og maling, tegning eller modellering. Et godt måltid sunn mat skal både lages og spises. I denne alderen er turer og lekemuligheter ute i naturen begrunnet i steinerpedagogikkens særlige vektlegging av sanse- og bevegelseserfaringer i den første syvårsperioden.

Opplevelsenes betydning i andre syvårsperiode

I den andre livsfasen legger steinerpedagogikken vekt på elevenes interesse, engasjement og evnen til å gå inn i lærende erfaringer med lyst og glede. Opplevelsenes friskhet er denne alderens fremste ressurs.

Gjennom grunnskoleårene dukker så å si alle verdens fenomener opp i steinerskolens læreplan på en slik måte at undervisningen intenderer å anspore elevenes opplevelsesmessige engasjement. Pedagogikken har i denne perioden følelsenes rike landskap hvor den kan bevege seg. Her kan elever og lærere sammen dra på oppdagelsesferd. I en undervisning som er emosjonelt inkluderende og kunstnerisk utformet, lærer barna om tall og bokstaver, om dyr, planter, mennesker og mineraler. Undervisningen kan bety noe for elevene dersom den er forbundet med noe de gleder seg over eller tar avstand fra. Også de negative følelsene spiller en viktig rolle i pedagogikken. Læreren tar bevisst med følelsenes hele register i utformingen av sin undervisning.

Nettopp pendlingen mellom alvor og humor, mellom konsentrasjon og fri utfoldelse, gir skoledagen sin friskhet og sin sannhetskarakter.

I steinerpedagogikken knyttes den følelsesorienterte undervisningen til etableringen av gode vaner. Det gjelder både arbeidsvaner og mer emosjonelle eller intellektuelle vanemessige holdninger. Vanene bygges opp gjennom bevisste gjentakelser i undervisningen. Den gjentakende øvelsen er for øvrig et viktig element i utviklingen av både vilje og følelse. I kunst- og håndverksundervisning, så vel som i matematikk, språk og en rekke andre fagområder, vil det være elementer av øvelse. Gjennom systematisk gjentagelse lærer elevene hva som kreves for å sine mål. I håndverksfagene blir den øvende ferdighetstilegnelsen styrket ved at elevene lager gjenstander som er både vakre og nyttige. Skjønnhet skapes gjennom utholdenhet og gjennom en gradvis utvikling av sansen for form og farge. I andre fag fører gjentakelsene til faglig mestring med den glede og sikkerhet det fører med seg. Det er følelsen og viljen som i disse årene fletter seg i hverandre på en naturlig måte.

Tenkningsens rolle i ungdomsalderen

For en ungdom på 16 år er det viktig å kunne ta stilling til hva som er rett og galt, hva som er godt og ondt. Den unge har et helt reelt ansvar overfor seg selv når det gjelder den videre utviklingen frem mot voksenalderen. Den personlige dømmekraften blir hver dag stillet på prøve.

Ungdommene trenger en tenkevne som er rotfestet i deres eget sinn, en tenkning som står i sammenheng med muligheten til å handle.

På ungdomsskolen og i videregående skole utgjør den tenkende dømmekraften pedagogikkens tyngdepunkt. I alle fag skal elevene selv gjennomskue undervisningsstoffet. Det er linjene og ikke fortellingene i historien som nå skal frem. Også kunstfagene gis en utdypet teoretisk behandling disse årene. Steinerpedagogikken etter pubertetsalderen innebærer en bevisstgjørende gjennomarbeidelse av det elevene har møtt på en mer ureflektert måte tidligere.

Tre konstitusjonelle utviklingsmøtiver

Det andre hovedtemaet innenfor steinerpedagogikken betoner at menneskets jeg er inkarnert i en levende, følsom og relasjonsskapende kropp. Steinerpedagogisk teori legger vekt på at det fysiske kroppslige, det levende og det relasjonelle skal tematiseres og tiltales på ulike måter opp gjennom skolegangen.

Legemets fysiske-organiske utvikling

Frem til syvårsalderen er barnet hovedsakelig beskjeftiget med sin legemlig-fysiologiske utvikling, sin viljesutvikling og sine sanser. Pedagogikken forholder seg til og understøtter det faktum at barnets legeme gjennomgår en omfattende utvikling disse første leveårene. Den legemlige utviklingen fortsetter videre frem til langt inn i 20-årsalderen, men utgjør for steinerpedagogikken i den første livsfasen et hovedtema for barnets utvikling. Derfor legges det vekt på at læring og oppdragelse i disse barneårene skal knyttes til sansning, etterligning og bevegelse. Dette er aktiviteter som underbygger og stimulerer de dyptgripende forvandlinger som utspiller seg i nervesystemet, indre organer og i muskler og skjelett. En læring som betoner begrepsmessig forståelse og erindring av abstrakt tankeinnhold vil i henhold til steinerpedagogikken forstyrre denne organisk rettede veksten.

Tannfellingen ses i steinerpedagogikken som et uttrykk for at denne første livsfasen nærmer seg sin avslutning. Tennene er kroppens hardeste substans, og deres utskiftning forstås som et uttrykk for at et utviklingsavsnitt er kommet til ende. Også tannfellingen er en prosess som foregår over mange år, fra de første melketennene løsner i 5-7-årsalderen til visdomstennene er på plass lenge

etter pubertetens avslutning. Men overgangen fra første til andre syvårsperiode kan ikke avleses kun gjennom ytre kjennetegn. Når barnet er modent for et nytt utviklingsstadium, viser det seg i en gjennomgripende endring av dets forhold til sin omverden. En mer innholdsorientert språkforståelse, en mer selvstendig erindring og en generelt mer inderliggjort opplevelsessevne vil karakterisere overgangen til andre syvårsperiode.

De rytmiske livsprosessene

Overgangen til andre syvårsperiode innebærer at barnet fra nå av er mottagelig for en ny type læring, en læring som også kan utspille seg rent mentalt i barnet. På samme måte som første utviklingsfase henger sammen med selve den substansielle kroppsutviklingen, er temaet i andre syvårsperiode alle de prosesser som utspiller seg i tiden. I mennesket er både organiske og mentale prosesser gjennomtrengt av rytme. Hjerteslag, åndedrett og søvn er de mest fremtredende representantene for det mangfold av rytmer som virker i et menneskeliv.

Steinerpedagogikken arbeider ut fra den erfaringen at følelsesmessig engasjement stimulerer organismens rytmiske virksomhet. Det er et allment kjent fenomen at puls og åndedrett aktiveres når følelsene blir berørt. Gjennom en riktig betoning av opplevelsesnyansene i undervisningen legges det opp til en styrking av elevenes rytmiske konstitusjon.

Steinerpedagogikken søker gjennom hele den neste syvårsfasen å understøtte disse nødvendige og livgivende prosessene i barna. Dette gjøres ved å betone en kunstnerisk og en bevisst oppbygget rytmisk undervisningsform. Hele timeplanen, så vel som hver enkelt undervisningsøkt, utformes med hensyn til en god og bærende rytme. Teorifag og kunstneriske fag kombineres for å skape en helhetlig og variert dags- og ukerytme. Ro og bevegelse, alvor og humor, musiske og formmessige innslag søker å skape frodighet og engasjement i hver enkelt undervisningstime. Som tidligere beskrevet tas også søvnens rytme hensyn til i undervisningen. Læreren lar barna sove på nytt undervisningsstoff før det bearbeides videre i samtale, i arbeidsboken og gjennom kunst eller håndverk. Gode arbeidsvaner, oppøving av erindringsevnen, gjentakende øvelser i kunst og håndverk samt etableringen av ferdigheter som regning, skrivning og lesning tilhører denne utviklingsfasens viktige temaer.

Fra 7-årsalderen legger steinerpedagogikken vekt på å gi rom for at barnet kan få kontakt med sine nærmeste voksne på en ny måte. Mens etterligningen og den frie leken preget pedagogikken i første syvårsperiode, er det en indre forbilledannelse som nå anspores. Læreren som akseptert og tillitvekkende voksen, er et vesentlig pedagogisk ressurs for denne alderen. Gjennom å være en ekte og naturlig autoritet for elevene kan læreren bistå deres læring og utvikling på en god måte.

I andre syvårsperiode retter pedagogikken seg blant annet inn mot barnets sans for nyansene i lærerens språklige uttrykk. Derfor legges det vekt på bruken av fortellekunst i undervisningen. En rik og bevisst bruk av språklige bilder søker på denne måten å stimulere elevenes våknende tenkeevner.

Slik kulturhistorien gjenspeiler en utvikling fra mytisk tid over de store fortellende epos og frem til filosofiens fødsel, slik endrer læreren sin undervisningsmessige fremstillingsmåte fra skoleår til skoleår. I hele denne syvårsperioden fremheves de opplevelsesmessige aspektene av undervisningen. Dette bevares selv om en mer vitenskapelig tenkning øves fra 12-årsalderen. Generelt er de siste klassetrinnene i denne andre syvårsperioden orientert mer i retning av den selvrefleksjon og dømmekraft som karakteriserer tiden etter puberteten.

Kommunikasjon og relasjon

Puberteten innebærer store omveltninger både kroppslig og på et mentalt plan. Samtidig som kroppen blir i stand til å føre slekten videre, skjer det en selvstendigjøring av den unges sjeleliv.

Sympatier og antipatier, interesse og aversjon oppleves dypere og mer individuelt. De unge utvikler nye evner til kommunikasjon med både natur og mennesker. Disse evnene kan sammenfattes i et omfattende kjærlighetsbegrep; en individualisert og ansvarstagende måte å forholde seg til verden på. Kvalitativt nye relasjoner kan oppstå.

I steinerpedagogikken utfordres disse nye evnene med en undervisning som søker å underbygge en harmonisk utvikling av dømmekraften og evnen til selvrefleksjon. En god bedømmelse har både den klare tanke og et rikt erfaringsgrunnlag som sitt utgangspunkt. Likeså er det en forutsetning for riktig bedømmelse at interesse, velvillighet og fordomsfrihet er til stede.

Gjennom at elevene på en engasjerende måte lærer om verdens fenomener i den andre livsfasen, kan de etter puberteten fatte en fornyet og mer bevisst interesse for sine omgivelser.

Undervisningen vil understøtte ungdommenes eget forhold til sin omverden og til sine medmennesker. På skolen øves evnene til bevisst samarbeid, til forståelse som grunnlag både for aksjon og akseptering. Utviklingstemaet er kommunikasjon og relasjonsbygging i ordets aller videste betydning.

Undervisningen gis et fenomenologisk preg ved at naturvitenskapelige eksperimenter eller historiske fakta presenteres for elevene på en slik måte at de selv kan finne frem til og uttrykke lovmessigheter og sammenhenger. Ordet *fenomen* har siden antikken innehatt en dobbel betydning og kan uttrykke både det som viser seg i det ytre og det som kommer til syne på bevissthetenes arena. Ordets rot *fanos* (gr.) betyr lys eller fakkell og kan på mange måter stå som et nøkkelbegrep for steinerpedagogikken i den tredje syvårsperioden. Ved at undervisningen fokuserer på verdens fenomener, og gjennom individuelt øvet forståelse kaster lys over disse, søker pedagogikken å stimulere til en respektfull holdning overfor natur og medmennesker. En virkelig kommunikasjon innebærer både evnen til å skape en klangbunn i det egne sinnet for verdens fenomener samt en dyktighet i dømmekraft og handling.

Sansningens betydning i steinerpedagogikken

I steinerpedagogikken legges det vekt på sanseerfaringene som en kilde til utvikling, livskraft og trivsel. Den kroppslige veksten i barne- og ungdomsårene forstås som intimt knyttet til sansning og bevegelse. Gode og varierte sanseintrykk nærer og gir liv, mens negative sanseopplevelser forstyrrer et barn i utvikling. Støy, flimrende belysning og urolige bevegelser virker belastende på barns helse, mens gode lys-, lyd- og berøringsopplevelser er nødvendige og viktige elementer i oppveksten.

Rike sanseerfaringer kombinert med frodig bevegelsesutfoldelse og emosjonell åpenhet i barneårene gir grobunn for utviklingen av sentrale funksjoner i hjernen, nervesystemet og kroppens organer forøvrig. Gjennom sansene får barna kontakt med verden omkring seg og med sin egen kropp. Sansene gir bevisstheten dens grunnleggende arbeidsmateriale, og for en pedagog vil dypere kunnskaper om sansningens vesen være et redskap til bedre å forstå de utviklings- og læreprosesser som foregår i barnet.

Sansenes samspill

Steinerpedagogikken legger vekt på at alle sansene virker sammen i en totalitet. Først gjennom sansningens samvirke kan det oppstå en virkelighetserfaring hos det iakttagende mennesket. Et eksempel er hvordan øyet oppfatter både lys- og fargefenomener, og romlige eller bevegelsesmessige kvaliteter. En gjenstand beskrives gjerne ved sin farge og form. Det foregår en ubemerket slutning, en tenkende virksomhet, idet fargefølelsen kobles sammen med formopplevelsen. Og denne mentale koordinasjon av de forskjellige sanseområdene skaper, i følge Rudolf Steiner, erfaringen av at det som iakttas er virkelig. Det som kun oppfattes av én sans,

mangler en slik virkelighetsdimensjon. I et slikt perspektiv er det tydelig at bevegelses- og likevektssansen innehar viktige funksjoner som motspillere til de andre sansene.

Gjennomgående søker steinerpedagogikken en bevisst bruk av sammensatte og kombinerte sanseerfaringer. Eurytmiundervisningen er et eksempel på hvordan elevene øver en slik sammenføring av ulike sansekvaliteter. Eurytmi er en bevegelseskunst som tar utgangspunkt i musikk eller poesi. Idealet er at diktet eller musikkstykket skal synliggjøres gjennom bevegelse. Elevene beveger seg samtidig som de lytter til språk eller toner. Lyttingen er aktiv fordi den ledsages av uttrykksfulle bevegelser. Ideelt sett vil alle skolefagene inneha elementer av sansemessig samspill. Dette gir læringen virkelighetsnærhet.

I steinerpedagogikken brukes ulike former for bevegelsesøvelser i forbindelse med både alminnelig og terapeutisk språklæring. Det finnes en rekke overensstemmelser mellom finmotorikk, bevegelsesevne og språkutvikling. Språkbegrepet kan i pedagogisk sammenheng utvides til å gjelde kommunikasjon i en friere betydning. Tenkere som Paracelsus og Jacob Böhme var opptatt av å forstå naturen som en språkytring; å lese i naturens bok. På en tilsvarende måte har bevegelseerfaringer vist seg å være formidlere i mange læringssituasjoner. Fagene kommer *til orde* gjennom aktiviteter som kan knyttes til det teoretiske innholdet. En steinerpedagog bruker bevegelse til så og si alle undervisningsfag de første skoleårene. I matematikk læres gangetabellen rytmisk gjennom hopp og klapp, og i skriveopplæringen utledes bokstavformene av male- og tegneøvelser. Man søker overalt å skape en samvirkning mellom hånd og ånd.

Denne forbindelsen av de ulike sanseerfaringene gir pedagoger og oppdragere viktige perspektiver på deres virksomhet. Berøring, rytmer og bevegelse slår an strenger i barnet som virker intimt sammen med utviklingen av sosiale og kognitive ferdigheter. Derved får opplevelser ute i naturen, leken og de kunstneriske aktivitetene en utvidet pedagogisk betydning. Læringen med kroppen gir livsnære erfaringer og skaper en kreativ atmosfære hvor teoretisk og praktisk livskunnskap kan smelte sammen.

Tenkningens utvikling i lys av læreplanen

I den faglige og metodiske utviklingen som det legges opp til i Steinerskolens læreplan, vil tenkningens utvikling pleies og utfordres på ulike måter helt fra førskolealderen og frem til avslutningen av videregående skole.

Evnen til erkjennelse er meget komplisert og sammensatt. Fra de fleste av livets områder kan det pekes på ferdigheter som er relevante for tenkningen: utholdenhet, konsentrasjon, bevegelighet, nøyaktighet, toleranse, undring osv. Tenkningen bygger på alle de erfaringer og opplevelser et menneske har hatt. Steinerpedagogikken vektlegger en systematisk utvikling av tenkningens ulike aspekter. Målet er at elevene ved skolegangens avslutning skal kunne mestre aspekter av hele tenkningens komplekse register.

Førskolealderen - seksåringen

I steinerpedagogikken danner førskolebarnets bevegelses- og sanseerfaringer et viktig fundament for den videre utvikling av tenkningen. I flere av sine pedagogiske foredrag peker Rudolf Steiner på en sammenheng mellom den motoriske utviklingen og fremveksten av språk- og tenkeferdigheter. Kroppen har sin egen 'grammatikk' og logiske struktur. Gjennom en pedagogisk vektlegging av bevegelighet, koordinasjon og balanse, vekkes det i barnet en sans for sammenhenger, for årsak og virkning og for utforskningens mange muligheter. En pedagogikk som kontinuerlig arbeider med sansemotorikken, bygger samtidig opp en grunnleggende bevissthet om størrelse, vekt, form og romlig plassering hos barna. Dette er sentrale begrepsmessige kvaliteter som peker på korrespondansen mellom bevegelsenes erfaringsverden og tenkningens grunnelementer.

Også etterligningen innebærer et viktig forstadium for tenkningen. Når et barn lærer ved etterligning, er det en forutsetning at barnet både sanser og forbinder seg bevegelsesmessig med den aktuelle handlingen. Sansingen innebærer en inderliggjøring, en medopplevende kommunikasjon. Overgangen fra sansing til bevegelse rommer et skapende og kreativt moment. De etterlignende bevegelsene kommer i stand etter at en indre bearbeiding av sansingen har funnet sted. I den frie leken fortsetter gjerne barnet å eksperimentere videre med de bevegelser det har forbundet seg med gjennom etterligning. Barnet forsker i sin lek. Dette er en parallell prosess til den abstrakte tenkningen som utvikles i ungdomsårene. Tenkende erkjennelse forutsetter en inderliggjøring av problemstillingen, og den videre forståelsen er avhengig av en prøvende og søkende tankebevegelse før det kan skapes en konklusjon.

2. - 4. klasse

Fra 2. - 4. klasse vil steinerskolens undervisning ivareta og videreutvikle bevegelses- og sanseerfaringene fra den første livsfasen. Et element av etterligning vil være tilstede i all senere læring, men nå vektlegges et nytt og viktig aspekt av tenkningen. Det er den billedskapende forestillingsdannelsen som settes i fokus.

En elev som lytter til en billedrik fortelling, vil visualisere de beskrevne hendelsene for sitt indre øye. Barn i denne alderen har en særskilt evne til dette, og de blir ofte svært engasjert av sin egen billedskapende med-deltagelse når læreren forteller. Elevene setter farge og form på det som beskrives. Selv om fortellingen kun antyder noen av de elementene som er tilstede, vil barnets egen forestillingsevne fylle ut og individualisere det fortalte. Et landskap som skisseres med enkle fortellermessige bilder, vil av elevene gis egne tolkninger der det konkrete innholdet av fjell, vann, vegetasjon og atmosfæriske forhold varierer. Hvor ulik én og samme fortelling oppfattes, kan læreren se av elevenes forskjelligartede tegninger og malerier.

For tenkningens utvikling er det flere kvaliteter som øves gjennom dette. Allerede Platon og Aristoteles pekte på at tenkningen har billedkarakter. Metaforer og andre språklige bilder inntar generelt en viktig funksjon når noe nytt skal læres. Bildene kan danne en bro fra det kjente og over til ukjent fagstoff. Også tenkningens kreative og nyskapende sider er knyttet til en billedlig eller metaforisk forståelsesevne.

Å skape indre bilder er en rik og sammensatt prosess. Et forestilt bilde vil alltid søke mot en helhet, det vil ha sin horisont og sitt perspektiv. Barnet visualiserer gjennom å forvandle en språklig formidling til egne indre bilder. En tidsprosess gjøres romlig. Barnets bevissthet blir en billedarena der hendelser utspiller seg i en forstått og selvskapt sfære. Den aktiviteten som øves, vil være grunnleggende for den videre utviklingen av tenkningen. Barnet lærer å holde et visualisert innhold i sin bevissthet, det lærer å forbinde hendelsene med hverandre i forhold til fortellingens tidsstrøm, og det utfører disse tankeøvelsene dypt forbundet med sin egen aktive kreativitet. Selv om ikke barnet har noen direkte rolle i det som fortelles, vil barnets billedmessige forestilling av handlingen ubevisst inkludere seg selv i hendelsene. Det som er sett, er sett av noen.

5. og 6. klasse

5. og 6. klasse innebærer at nye erkjennelses-prinsipper tas i bruk. I 5. klasse vil store deler av læringen rettes mot alle de sammenhenger og analogier som kan oppdages og studeres i undervisningen. Analogiene er et forstadium til den mer strengt kausale tenkningen. Analoge sammenhenger kan beskrives ut fra ytre eller indre slektskap. En blekksprut ligner på menneskets hodeform, et verb i grammatikken uttrykker en handling, en teller i brøkkregningen forholder seg til sin nevner, barnets hjemsted danner et utgangspunkt for å bli kjent med hele norgeskartet. Læring og forståelse bygger på at det skapes sammenhenger mellom verdens fenomener. Det bygges broer fra det kjente til det ukjente. I steinerpedagogikken øves denne evnen til å finne analoge

sammenhenger gjennom et helt skoleår. Analogiene gir et større spillerom for forståelsen enn den senere naturlovmessige tenkningen. Gjennom selv å oppdage sammenhenger lærer elevene å skape retning og konsekvens i sin tenkning. I forhold til den rene billedoppfattelsen vil en analog tenkning miste noe av helhetsperspektivet, men vinne i skarphet og tydeliggjøre de enkelte fenomenenes forbindelse med hverandre. Et sterkere element av styring og bevegelse bringes inn i forståelsen.

Allerede i 6. klasse legges det vekt på et nytt aspekt av tenkningen. Både i natur- og i kulturorienterte fag kan det pekes på sammenhenger som er mer forpliktende enn analogier, men som ennå ikke kan uttrykkes som rene kausale begrep. Et eksempel fra undervisningen er at i botanikken vil læreren legge vekt på å studere den enkelte plantes sammenheng med sitt miljø. Hvordan innvirker lys, vind og fuktighetsforholdene på plantens vekst? Hvilke planter trives i et bestemt miljø? Hvordan ser den samme planteart ut dersom omgivelsene er forskjellige? Gjennom en slik tilnæringsmåte vil elevene oppdage lovmessigheter som har en levende og smidig karakter. Sammenhengene er ikke lenger så frie som i analogienes verden, men har ennå rom for variasjon og individuelle kvaliteter. Her har man å gjøre med en bevegelig eller plastisk kausalitet.

7. klasse

7. klasse innebærer en steinerpedagogisk milepæl sett i perspektiv av tenkningens utvikling. Dette skoleåret gir læreplanen de naturvitenskapelige fagene en stor bredde. I fag som fysikk, geologi og historie vektlegges nå årsak og virkning. Et eksempel på dette kan være eksperimentet med monokord i den første akustikkundervisningen. Elevene iakttar hvordan tonen fra en streng klinger en oktav høyere når strengens lengde halveres. Bare en liten unøyaktighet i forhold til halveringen av strengelengden vil føre til et uharmonisk klingende intervall. Her er sammenhengen ufravikelig og nøyaktig; halv lengde gir oktavintervall. Det er ikke rom for bevegelighet eller fabulering i denne naturlovmessige sammenhengen. Årsak og virkning forholder seg her klart og matematisk lovmessig til hverandre. En slik begrepsmessig strenghet er riktignok sjelden og begrenset til visse aspekter av naturvitenskapen, men den danner et viktig stadium i tenkningens utvikling. Klarhet og forutsigbarhet er kvaliteter som bevisstgjøres og øves i en slik undervisning.

I historieundervisningen vil man ikke kunne operere med en slik konsekvens i forholdet mellom årsak og virkning, men også her rettes elevenes bevisste forståelse mot hva de ulike historiske hendelsene har betydd og fortsatt betyr i nåtiden. Linjene i historien trekkes frem, og konsekvensene av fortidens hendelser drøftes med elevene.

I matematikkundervisningen innføres algebra i sammenheng med areal- og prosentregningen. Bruken av bokstaver som representanter for de konkrete tallverdiene medfører en øvelse i abstraksjon. I algebraen fokuseres det sterkere på ideene bak matematikken, sammenlignet med den mer operative bruken av tallene. Evnen til å tenke abstrakt gir større frihet og åpenhet i erkjennelsen. Dette er et viktig skritt på veien til tankens frigjøring fra den konkrete sanse- og erfaringsverdenen.

8. og 9. klasse

Undervisningen i 8. klasse retter seg mot en helhetlig forståelse der alle de opparbeidete aspektene av tenkningen tas i bruk. I historie er temaet disse årene renessansen, de store oppdagelsesreiser, reformasjonen og den industrielle revolusjon. I naturfagsundervisningen introduseres den første kjemiundervisningen med tema forbrenning samt humanbiologi knyttet til anatomi og sunnhetslære. Alle disse fagene er eksempler på områder der en helhetstenkning øves. Elevenes individuelle holdninger og sosiale bevissthet vil involveres og utfordres. Elementer av en opplevelsesmettet visualisering kombineres med abstrakt teknisk informasjon. Elevene vil erfare at skolefagene angår dem helt konkret i forhold til egen livsstil og personlige valg, samtidig som den

gir informasjon om fjerne forhold og abstraherte fakta. Tenkningens nye utfordring disse årene er syntesen og utviklingen av den personlige dømmekraften. Opparbeidelsen av disse ferdighetene gir rom for den videre personlighetsdannelsen i ungdomsårene.

10. klasse og videregående trinn

Undervisningen det siste året på ungdomsskolen og på det videregående trinn, fullfører og kompletterer denne utviklingen av helhetsperspektivet i tenkningen. Økende grad av abstraksjon øves i sammenheng med en utvidelse av kunnskapshorizonten. Undervisningen i 10. klasse og i det første videregående skoleåret er preget av at elevene arbeider med grunnleggende lovmessigheter både i natur- og samfunnsfagene. Det legges vekt på orienterende oversikt og på fenomener som lar seg studere på en relativt enkel og likefrem måte. Varmelære og klassisk mekanikk i fysikkundervisningen er eksempler på dette. Disse to årene gis tenkningen rom for modning. Elevene opparbeider en sikkerhet i forhold til den nyervervede dømmekraften.

På 2. videregående trinn får de unges erkjennelsesevner en ny utfordring. Skolen tar opp fagområder som ikke kan behandles like rettfrem som temaene de to foregående årene. Undervisningen i middelalderkultur og -historie viser hen på dypere aspekter av tilværelsen. Spørsmål om tro og tvil får ny aktualitet. Elektrisitetlære og cellens biologi vil likeledes gi rom for utvidete spørsmålsstillinger og innby til kontemplasjon over materiens og livets komplekse natur. Elevenes individuelle forhold til fagenes iboende problemstillinger blir sterkere betonet.

I siste videregående klasse trekker undervisningen blant annet frem temaer som på nytt belyser individets forhold til fellesskapet. Det faglige innholdet gis en helhetlig orientering, slik at for eksempel evolusjonslæren behandles i biologiundervisningen. Individets faglige forståelseshorizont søkes kombinert med både selverkjennelse og sosial kompetanse. Det selvstendige arbeidet med årsoppgaven står i sammenheng med en integrasjon av kunnskap, erfaringer, forskende holdning og personlige veivalg. Målet er å stimulere til en tenkning som er rotfestet i elevenes egen erfaringsverden, samtidig som tanken gis mot og inspirasjon til å erobre nytt land i fellesskap og samforstand med andre.

Historikk og organsisasjonsform

Opprinnelse og status

Den første steinerskolen ble etablert høsten 1919 i Tyskland. Forretningsmannen *Emil Molt* fra Stuttgart hadde engasjert seg for en reform av hele delstatens skolesystem etter første verdenskrig, men da dette slo feil, stilte han midler og lokaler til disposisjon for å starte en skole for barna til arbeiderne på sigarettfabrikken *Waldorf Astoria*. *Rudolf Steiner* ble bedt om å lede lærerkollegiet og om å utvikle ideer til skolens pedagogikk. I 1926 etablerte *Elisabeth Grunelius* den første steinerbarnehagen i tilknytning til skolen i Stuttgart.

I Tyskland og de fleste andre land har steinerskolene beholdt betegnelsen *Waldorfskoler*, mens den første norske steinerskolen, som ble startet i Oslo i 1926, fikk navn etter pedagogikkens grunnlegger og ble hetende *Rudolf Steinerskolen i Oslo*. I 1929 ble *Rudolf Steinerskolen i Bergen* etablert. Disse skolene var syvårige frem til 1967 da de ble utvidet med ungdomsskoleklasser. Fra 1978 skjedde utbyggingen av steinerskolens videregående trinn. På 70- og 80-tallet ble det grunnlagt en rekke nye skoler fra Kristiansand i sør til Tromsø i nord. I dag (2007) finnes det 36 steinerskoler og 58 steinerbarnehager, hovedsakelig i landets største byer. 12 av skolene tilbyr også videregående opplæring. Nesten 6000 barn og unge går i en norsk steinerskole eller -

barnehage. Internasjonalt finnes det rundt 1000 steinerskoler og 1800 steinerbarnehager fordelt på alle verdens kontinenter.

De norske steinerskolene og –barnehagene har opprettet interesseorganisasjonene *Steinerskoleforbundet* og *Forbundet Steinerbarnehagene i Norge*. Steinerskolenes foreldre har sammensluttet seg i *Steinerskolenes foreldreforbund*. *Rudolf Steinerhøyskolen* i Oslo tilbyr lærer- og førskolelærerutdanning, masterstudium i steinerpedagogikk, studieår i billedkunsthøgskole samt et variert tilbud med videre- og etterutdanning. *Den norske Eurytmihøyskole* utdanner faglærere i eurytmi.

Steinerskolenes læreplan i et historisk perspektiv

Steinerpedagogikken ble utformet i en tid da deler av Europa lå i ruiner etter første verdenskrig. Skolen hadde fra første dag en uttalt intensjon om å være aktivt med i utviklingen av nye samfunnsformer. Gjennom en pedagogikk som ikke lenger ville hvile i den kulturelle og politiske arven som hadde ført Europa ut i krig, ønsket steinerskolen å skape grobunn for noe nytt. Idealet om en ansvarlig og demokratisk forankret autonomi for skolen og hele utdanningssektoren ble fremsatt som et viktig fornyende prinsipp.

I årene fra 1919 til 1924 holdt Rudolf Steiner noe over 200 foredrag om pedagogikk. Disse foredragene fremsatte en rekke ideer og ansatser til en fornyelse av pedagogikken.

Grunnstrukturen i steinerpedagogikkens læreplan ble således formulert ut fra et kulturelt og samfunnsmessig engasjement.

Steinerskolenes læreplan kom til i en tid da reformpedagogikken sto sentralt i Europa, og den progressive pedagogikken var under utvikling i USA. Reformpedagogikken hadde som sitt primære mål å bryte med en læreplantenkning og med pedagogiske metoder som fokuserte på en mental og hukommelsesorientert læring. En allsidig og mer helhetlig læreplantenkning gjorde seg gjeldende. Man søkte å integrere praktisk, kunstnerisk og teoretisk virksomhet i skolen, og pedagogikken ble i stor grad sentrert rundt barnet og dets evner, motivasjon og beredskap til å lære. På mange måter kan steinerpedagogikken sies å tilhøre den reformpedagogiske bevegelsen, men Rudolf Steiner søkte en balanse i steinerskolens læreplan ved å likestille betydningen av barnets og samfunnets perspektiv. Læreplanen oppsto nettopp i dette møtet mellom allmenne ideer om elevenes utviklingsbehov og tanker om hva som kreves for å leve i et økonomisk, demokratisk og kulturelt menneskefellesskap. Dette kom blant annet til uttrykk ved at elevene ved endt steinerskolegang ble forventet å besitte likeverdige kunnskaper og ferdigheter i forhold til elevene ved offentlige skoler.

Steinerpedagogikken er internasjonal, og dens læreplan har dannet grunnlag for undervisning på alle jordens kontinenter, innenfor forskjellige religiøse, kulturelle og økonomiske forhold. Det vide og omfattende læreplanskonseptet som oppstod ut fra steinerpedagogikkens grunnleggende idéer, har latt seg konkretiseres innenfor til dels svært ulike samfunnsmessige og kulturelle rammer. Steinerpedagogikkens inkluderende og vidtfavnende læreplansyn har likeledes ført til at de norske steinerskolene har kunnet beholde sin grunnleggende læreplanstruktur gjennom et tidsrom hvor den offentlige skolen har endret sin læreplanprofil flere ganger.

Skal steinerskolens læreplan sammenlignes med planene for den offentlige skolen, kan man si at de elementer i steinerpedagogikken som setter barnet i sentrum har størst likhet med planene i perioden fra 1930-tallet og frem til reformene etter 1990. Planene fra 1990-årene og 'Kunnskapsløftet' har i større grad samfunnets perspektiv i forgrunnen og søker å kompensere dette med elevenes rett til tilpasset opplæring. Steinerskolens læreplan anerkjenner også dette mer samfunnsorienterte synet, men vil fremheve betydningen av å balansere de to tilnærmingene. Mens læreplanene frem til 1990-tallet legger stor vekt på lærernes skapende og kreative rolle i pedagogikken er dette nedtonet fra og med L97. For eksempel er læreren kun omtalt under 'Det

arbeidende mennesket' i 'generell del'. I steinerpedagogikken oppfattes lærerens oppgaver som langt mer omfattende og vil kunne forstås i tilknytning til alle elementene i 'generell del'.

Selvforvaltende skoler

Steinerskolene har siden starten arbeidet etter idealet om skolene som selveiende og selvforvaltende enheter. Steinerpedagogikken betoner at det er en nær sammenheng mellom oppdragelsen av elevene til frihet, det frihetsrommet den enkelte lærer har i sin undervisning og de forpliktelser som følger med ledelse, drift og utvikling for skolen som helhet. En nøkkeltanke her er den forsterkede motivasjon som ligger i innsyn, deltagelse og mulighet til å påvirke viktige beslutninger på egen arbeidsplass. En annen er følgende prinsipielle betraktning: Skoler, høyskoler, universiteter osv. har et samfunnsoppdrag i forhold til å forvalte et fritt åndsliv, noe steinerskolene anser som et nødvendig og nyskapende insitament for en sunn samfunnsutvikling. Lovgivningen stiller krav til friskolene om å ha et ansvarlig styre, en forsvarlig ledelse og en daglig leder med klare fullmakter. Styret har det overordnede ansvaret for at skolens drives etter sine forutsetninger i henhold til forsvarlig økonomistyring, administrativ praksis og pedagogikk.

For å imøtekomme slike krav, uten samtidig å miste nærheten til skolens sentrale utviklingsprosesser, har de fleste steinerskolene organisert seg som stiftelser, med et styre der den enkelte skoles medarbeidere, foreldre og elever, samt representanter fra lokale myndigheter er representert. Stiftelsesformen anses som best egnet for å hindre skolens verdier å bli brukt til private fordeler eller tjene kommersielle interesser. På ulike måter har skolene videre etablert et nært samarbeid mellom styret og skolens øvrige organer, et samarbeid som skal sikre at skolens profil og veivalg så langt det er mulig kommer til uttrykk i styrets formelle beslutninger. Overordnet er bestrebelsen for å finne en styreform som kommer nærmest opp til idealet om autonomi.

I skolens hverdag innehar lærerkollegiet en viktig posisjon i forhold til skolens pedagogiske og administrative ledelse. Både undervisningsansvar og andre oppgaver fordeles mellom skolens ansatte i samråd med lærerkollegiet. Ved ukentlige møter pleies og utvikles et pedagogisk og administrativt fellesskap. Lærermøtene vil være dialogarenaer der kvaliteten på skolens virksomhet kan avspeiles og gis impulser til videreutvikling.

Det tilstrebes en åpen og dialogisk organisasjonsledelse i steinerskolene hvor den enkelte medarbeiders frihet og individuelle begavelser respekteres. Samtidig vektlegges ledelsens og den enkelte lærers ansvar for å opprettholde skolens steinerpedagogiske kvalitet samt for at all virksomhet skjer innenfor lovlige rammer. Ledelsen må sørge for at arbeidsgruppene har tydelige oppgaver og klare mandater og at arbeidet gis forpliktende rammer. En slik organisering kan inspirere til et utviklende og kreativt fellesskap der lærerkollegiet sammen skaper noe som overstiger den enkeltes krefter og visjoner.

Kvalitetsutvikling i Steinerskolene

Kvalitet og kvalitetsutvikling er et sentralt anliggende for Steinerskolene. I tråd med resten av det norske utdanningssystemet har steinerskolene satt i gang et omfattende kvalitetsprosjekt med formål å forbedre skolens kvalitet på en rekke områder. Over en periode på tre år har skolene i samarbeid med Steinerskoleforbundet utarbeidet felles kvalitetskrav, en metode til prioritering av tiltak og en plan for å innføre systematisk kvalitetsutvikling. Kvalitetsplanen stiller både strukturelle og innholdsmessige krav til skolene. Den vektlegger ideen om å bygge tillit gjennom etableringen av gode rutiner, åpne prosedyrer og forutsigbare prosesser. Planen fokuserer på hvordan et fruktbart samarbeid kan tilrettelegges mellom alle parter knyttet til skolens virksomhet. Kvalitetsplanen er tilgjengelig på www.steinerskolen.no i dokumentarkivet.

Planen er ført i pennen av Arve Mathisen

Appendiks 1

Læreplanenes forpliktende karakter

Steinerskolenes læreplan inneholder tre hoveddeler: 1) en oversiktsdel, 2) perspektiv og målsetninger for sentrale fag, kompetansemål for undervisningen på utvalgte klassetrinn og retningslinjer for evaluering, samt 3) en konkret beskrivelse av undervisningens innhold og metodikk fordelt på fag- og klassetrinn,

Del 1 og 3 fremstiller pedagogikkens ideer og verdier, og viser hvordan dette kan gis konkrete uttrykk i undervisningen. Disse delene er forpliktende for den enkelte skole og lærer innenfor de prinsipper om tilpasset opplæring og lokal læreplanvirksomhet som er beskrevet i planens oversiktsdel. Del 2 i planen har en forpliktende karakter på lik linje med de tilsvarende dokumentene i læreplanverket for den offentlige skolen.

Appendiks 2

Forholdet til *Læreplan for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring, generell del*

Den foreliggende læreplanens oversiktsdel og konkrete beskrivelse av undervisningens innhold og metodikk fordelt på fag- og klassetrinn er nedtegnet helt og holdent ut fra steinerskolens egenart i idé og praksis. En sammenligning mellom disse dokumentene og *generell del* i læreplanverket for Kunnskapsløftet viser to ulike tilnærminger til samme tematikk og problemstilling.

*Generell del*s betoning av det meningssøkende, det skapende, det arbeidende, det allmenndannede, det samarbeidende og det miljøbevisste menneske er verdsatt og ivaretatt også i steinerskolens plan, men med andre ord og med mange tillegg. Den sammenfattende delen i *generell del*, om det integrerte menneske, stiller opp et antall paradokser eller dilemmaer i forhold til spenningen mellom individ og samfunn. Denne problematikken er ivaretatt av steinerskolens læreplan både i oversiktsdelen og i fagenes formålsbeskrivelser.

Forholdet mellom *generell del* og steinerskolens plan kan best beskrives av det klassiske begrepspar nødvendig og tilstrekkelig. *Generell del* står ikke i noen motsetning til steinerskolens plan, men er heller ikke tilstrekkelig som beskrivelse av steinerpedagogikken. Det er intet i *generell del* som står i konflikt med læreplanen for steinerskolene.